

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.81

DOI <https://doi.org/10.32782/39221541>

Буряк К. М.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри Європейського та міжнародного права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

СІМЕЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

FAMILY SAFETY AS A FACTOR IN COUNTERING AND PREVENTING DOMESTIC CRIME

У статті розглянуто сімейна безпека як чинник протидії та запобігання домашній злочинності. Сімейна безпека з'явилася у зв'язку зі змінами у ХХІ столітті соціально-економічних і політичних процесів, які вимагали водночас кримінально-правового захисту законних прав та інтересів людини і громадянина у різних сферах її життєдіяльності, в тому числі і у домашній сфері.

Доведено, що сімейна безпека з'являється тоді коли родина неготова протидіяти кривднику, її зовнішня і внутрішня безпека нібито скасовується, адже кожен може стати жертвою домашньої злочинності. З'ясовано, щоб не стати жертвою домашньої злочинності потрібно володіти знаннями як себе захистити.

Сімейна безпека як чинник протидії та запобігання домашній злочинності зумовлена необхідністю упровадження істотних змін до гуманізації українського законодавства відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також вимог Європейського суду з прав людини. Зазначено, що сімейна безпека має спиратися не лише на правові норми, а і моральні та релігійні норми, а також на звичаї та традиції української сім'ї.

Визначено прояви домашньої злочинності, які умовно поділяємо на три стадії: рання – це коли формуються сімейні стосунки між чоловіком і дружиною шляхом складання шлюбу, при цьому з'являються перші суперечки з приводу побутових питань, майбутнього виховання дітей; проміжна – це коли в сім'ї народжуються діти, родина стикається з випробуванням на стійкість; повна – коли в родині з'являється кривдник, тобто особа яка підпадає під ознаки статті 126-1 Кримінального кодексу України.

Сформульовано поняття сімейна безпека – це стан захищеності сім'ї від кривдника правовими та іншими соціальними нормами суспільних відносин, які забезпечують охорону життя, здоров'я, дотримання прав, свобод і законних інтересів людини, її духовних та матеріальних цінностей, майнових та немайнових прав, умов життєдіяльності на засад суспільної моралі, звичаях та традиціях української сім'ї.

Змодельовано кримінологічну парадигму сімейної безпеки – це такі умови сімейного буття, в яких всі члени родини захищені від зовнішніх і внутрішніх чинників домашньої злочинності.

Ключові слова: безпека, сім'я, кривдник, жертва, знання, протидія, запобігання.

Family safety as a factor in countering and preventing domestic crime was considered in the article. Family security appeared in connection with changes of socio-economic and political processes in the XXI century, which simultaneously required criminal and legal protection of the legal rights and interests of a person and citizen in various spheres of his life, including in the home sphere.

Family security was found to appear when the family is not ready to counteract the abuser, its external and internal security is allegedly canceled, because everyone can become a victim of domestic crime. It turned out that in order not to become a victim of domestic crime, you need to have knowledge about protecting yourself.

Family security as a factor of countering and preventing domestic crime is determined by the need to introduce significant changes to the humanization of Ukrainian legislation in accordance with the provisions of the convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, as well as the requirements of the European Court of human rights. It is noted that family security should be based not only on legal norms, but also on moral and religious norms, as well as on the customs and traditions of the Ukrainian family.

The manifestations of domestic crime are defined, which are conditionally divided into three stages: early – this is when family relations are formed between husband and wife by drawing up a marriage, while the first disputes appear about everyday issues, the future upbringing of children; Intermediate – when children are born in the family, the family faces a test of stability; full – when an offender appears in the family, he is a person who falls under the signs of Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The concept of family security is formulated-this is the state of protection of the family from the offender by legal and other social norms of public relations which ensure the protection of life, health, respect for the rights, freedoms and legitimate interests of a person, his spiritual and material values, property and non-property rights, living conditions based on public morals, customs and traditions of the Ukrainian family.

The criminological paradigm of family security is modeled – these are the conditions of family life in which all family members are protected from external and internal factors of domestic crime.

Key words: security, family, abuser, victim, knowledge, counteraction, prevention.

Постановка проблеми. Сімейна безпека як чинник протидії та запобігання домашній злочинності зумовлена необхідністю впровадження істотних змін до гуманізації українського зако-

нодавства відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також вимог Європейського суду з прав людини.

Сімейна безпека з'явилася у зв'язку зі змінами соціально-економічних і політичних процесів у ХХІ столітті, які вимагали водночас кримінально-правового захисту законних прав та інтересів людини і громадянина у різних сферах її життєдіяльності, в тому числі і у домашній сфері.

Враховуючи той факт, що рівень домашньої злочинності має виражену тенденцію до зростання ми поставили перед собою завдання актуалізувати всебічне вивчення всіх взаємопов'язаних аспектів домашньої злочинності, на основі яких може бути розроблено кримінологічну модель сімейної безпеки як чинника протидії та запобігання домашній злочинності. Оскільки сімейна безпека в Україні не достатньо вивчена, саме це стало вирішальним при підготовці даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фрагментарно питання сімейної безпеки як чинника протидії та запобігання домашній злочинності висвітлювалися в науково-теоретичних дослідженнях таких учених: А. Б. Благої, О. І. Белової, О. І. Богатирьової, І. Г. Богатирьова, О. В. Бойко, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, О. І. Зазимко, О. В. Ковальової, О. Д. Коломойця, Л. В. Крижної, М. Г. Кузнецова, Н. В. Лесько, С. В. Романцевої, М. Ю. Самченко та зарубіжних вчених А. А. Ахматова, Г. М. Іляшенка, Д. О. Корецького, Г. М. Міньковського, В. П. Мелешко, О. В. Старкова, Д. О. Шестакова та інших.

Метою статті є науково-методологічне осмислення розробки та запровадження у вітчизняну кримінологічну науку кримінологічної моделі сімейної безпеки протидії та запобігання домашньої злочинності. Дана модель має на меті не ліквідувати домашню злочинність в житті соціуму, а мінімізувати її рівень, відповідно до сучасних можливостей правоохоронних органів, дотримання законності, охорони конституційних прав і свобод громадян України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Глобалізаційні зміни у сфері соціально-економічних і політичних процесів, які відбуваються у ХХІ столітті, вимагають правового захисту законних прав та інтересів людини і громадянина у різних сферах її життєдіяльності, в тому числі і у домашній сфері. На жаль, домашня злочинність – це не випадковий факт людської деструктивності – це відмінне за генезою стійке, масове, край небезпечне явище, котре потребує (ultra ratio) державного втручання [1, с.].

На нашу думку, саме сімейна безпека може стати в нагоді запобігання домашній злочинності, яка тривалий час в Україні була міцно прихована забороною втручання держави в особисте та приватне життя людей. Тому, розглядаючи історичне минуле про домашню злочинність ми приходимо до висновку, що про неї взагалі відкрито почали говорити з 2017 року, коли законодавець вніс відповідні зміни і доповнення до Кримінального кодексу України, закріпив у відповідних статтях кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства стаття 126-1; примушування до шлюбу стаття 151-2; незаконне проведення абортів або стерилізації стаття

134; згвалтування стаття 152; сексуальне насильство стаття 153 Кримінального кодексу України.

Тому не варто відкидати її минуле, яке проявлялось у різних видах злочинної поведінки кривдника і було закріплене в інших нормах КК України. Більше того, за радянські часи така злочинність по ідеологічними мотивам не могла бути, а тому не могли бути і надбанням її публічності. За нашим переконанням домашня злочинність спричинена кризою духовних підвалин життя людей, члени сім'ї не бажали виносити цю проблему на осуд суспільства, жертва виправдовувала кривдника, пробачала його і не вдавалась до спроб захисту.

До речі, за даними наукової школи «Інтелект» 80% кривдників вважають, що домашня злочинність – це приватна справа тільки членів родини. Хоча це не так. На домашню злочинність впливають такі показники, як: неналежне виховання дитини; безконтрольність її способів життя; прояви агресивності до інших людей, вчинення кримінального правопорушення тощо.

Прояви домашньої злочинності умовно можна поділити на три стадії: рання – це коли формуються сімейні стосунки між чоловіком і дружиною шляхом складання шлюбу, при цьому з'являються перші суперечки з приводу побутових питань, майбутнього виховання дітей; проміжна – це коли в сім'ї народжуються діти, родина стикається з випробуванням на стійкість; повна – коли в родині з'являється кривдник, тобто особа яка підпадає під ознаки статті 126-1 Кримінального кодексу України.

На жаль, вчинення кривдником кримінального правопорушення у сімейній сфері не дозволяє сім'ї виконувати свої інституційні функції, тим самим, породжує не спроможність репродуктувати своє майбутнє, як на фізіологічному, фізичному, психологічному так і інтелектуальному рівні.

У цьому контексті актуальними є слова відомого вітчизняного кримінолога академіка А. П. Закалюка, який у власних працях зазначав, що громадянська незрілість, моральні збочення неповнолітніх, тим паче вчинення ними суспільно-небезпечних діянь має викликати виняткову занепокоєність суспільства, держави, вимагають глибокого аналізу та вжиття всіх необхідних заходів для недопущення таких проявів, запобігання їх вчиненню, найбільш раціонального реагування на вчинені злочини, включаючи застосування покарання та альтернативи останньому [2, с. 467].

Для України проблема домашньої злочинності в значній мірі пов'язана із забезпеченням дотримання прав і свобод у такій важливій для суспільства сфері як сім'я, а також належним забезпеченням з боку державних та недержавних інституцій особистої та публічної безпеки кожного члена сім'ї.

До речі, опитування населення науковою школою «Інтелект» у Дніпропетровській, Київській, Сумській, Черкаській та Чернігівській областях показало, що 90% респондентів вважають, що сімейна безпека взагалі це приватна справа членів родини. Більше того, 50 % респондентів повною мірою про-

ти визнання домашньої злочинності як проблеми в сім'ї, у зв'язку з тим, що вона і без того руйнує певні звичаї, традиції та устої сімейних відносин.

Усупереч цьому, вітчизняна дослідниця домашньої злочинності О.І. Богатирьова навпаки переконана, що домашня злочинність – це не приватна справа тільки членів родини, вона, на жаль, зачіпає суспільні інтереси, що в свою чергу вимагає ефективних дій з боку держави, її інституцій, суду, прокуратури, підрозділів Національної поліції України, громадкості спеціальних заходів щодо її протидії та запобігання у межах кримінального провадження [3, с. 123].

Варто зазначити, що в кримінологічній науці проблема безпеки в сімейній сфері, на жаль, не має такої досить широкої палітри поглядів, як на інші кримінологічні проблеми у сфері запобігання злочинності. Мабуть це пов'язано з тим, що чинне законодавство України не містить нормативно-правового терміна «безпека у сімейній сфері». Хоча саме захищеність, жертви від кривдника в сім'ї досягається за допомогою права.

З огляду на вищевикладене, на жаль, сімейна безпека з'являється тоді коли родина неготова протидіяти кривднику, її зовнішня і внутрішня безпека нібито скасовується, адже кожен може стати жертвою домашньої злочинності. До речі, саме інтернет та телевізійні перегляди про домашнє насильство формують у більшості людей, особливо похилого віку, стан збентешеності та порушує у них внутрішню рівновагу спокою і захисту, щоб не стати жертвою домашньої злочинності.

Більше того, вчинення кривдником домашньої злочинності спонукає жертву злочину на побоювання і відчуття незахищеності перед кривдником, тому таку злочинність вчені пропонують розглядати як стихійне лихо, яке несе у собі нещастя та свідчить про вчинення з боку кривдника свавілля та беззаконня над іншою людиною.

Узагалі останнім часом мені видається дедалі очевиднішим, що держава взагалі розглядає безпеку в сімейній сфері лише через призму кримінально-правових заборон та приписів. До речі, про неї мала говорять і науковці, відсутні, зокрема, і дослідження. Хоча, саме дослідники, як правило, знають, що будь-яка наукова проблема є предметною, оскільки формується на підставі конкретних об'єктів вивчення.

Проблема сімейної безпеки є актуальною не тільки для нашої країни, вона актуальна і для зарубіжних країн. У Європі, завдяки активним діям міжнародних правозахисних організацій, в останні роки істотно розширилися уявлення про дотримання прав людини, у тому числі змінилося розуміння відповідальності держави за вчинення кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері.

Зокрема, під тиском громадськості у більшості країн Європи почалося державне субсидювання кризисних центрів і притулків для жертв домашньої злочинності. Оскільки попередні закони не враховували специфіку і складність вчинення кривдником у сімейній сфері кримінального правопорушення.

Тому пропонувалися різні додаткові заходи та поправки до адміністративного, кримінального і цивільного законодавства, а більшість держав стали розробляти спеціальні закони, мета яких полягала у створенні правової бази для реалізації комплексного підходу до вирішення проблеми сімейної безпеки від вчинення кривдником кримінального правопорушення.

На даний час такі закони діють у більшості держав Європейського Союзу. Не є винятком у цьому відношенні Федеративна Республіка Німеччина, де проблема сімейної безпеки актуальна як ніколи. Серед заходів протидії та запобігання домашній злочинності з боку держави у Німеччині є турбота про майбутні покоління.

Німецький вчений К. Зайтт [4, с. 7], стверджує, що якщо діти бачили як їх батьки зазнавали відкритого насильства одне від одного, їх психіка важко страждає. У більшості випадків вони сприймають насильство як основу сімейних взаємин, зазнають у майбутньому експлуатації та насилля з боку батьків.

Проблема сімейної безпеки актуальна і для Великобританії. Згідно закону від 2004 року домашнім насильством є будь-який випадок загрози, насильства та жорстокого поводження (психологічного, фізичного, сексуального, фінансового чи емоційного) між дорослими, які є або були співмешканцями або щодо членів сім'ї, незалежно від статі, сексуальної орієнтації [5, с. 10].

У Великобританії, зокрема для запобігання сексуального насильства у великих містах створено 87 незалежних консультативних центрів, завдання яких не тільки захистити жінку від сексуального насильства, а і надання їй допомоги у покаранні кривдника за примусовий шлюб. Фінансування консультативних центрів забезпечується державою. Дані центри проводять прикладні дослідження причин і умов домашнього насильства та пропонують державі відповідні заходи його запобігання.

Цікавим з погляду на проблему сімейної безпеки є досвід Ізраїля, де фізичне покарання у сім'ї виключено. Будь-яке фізичне насильство принижує людину, а погроза застосування насильства вважається психологічним насильством і розцінюється як злочин [6, с. 250-251].

Відповідно до Закону Ізраїлю «Про запобігання домашньому насильству», прийнятому ще у 1991 році (з подальшою редакцією у 2001 р.), не тільки чоловік має право звернутися до суду з проханням про отримання ордера на захист, щоб отримати заборону на проживання у квартирі (будинку) члена сім'ї, який виявляє насильство. У законі дається широке визначення члена сім'ї, що має право подати позов на отримання ордера на захист: розведений чоловік, бабуся чи дідусь, брати чи сестри, дитина чоловіка, брати і сестри чоловіка і дружини, дядьки і тітки, племінники, цивільне подружжя, а також пара однієї статі.

Проблема сімейної безпеки є актуальною і для Франції. Статистичні дані за показниками виявів

домашнього насильства змушують керівництво держави проводити кардинальні кроки задля викоринення таких негативних тенденцій. У Франції проводиться активна робота з дослідження інтенсивності виявів домашнього насильства. Так, моніторинг ситуації виявів домашнього насильства у Франції започатковано досить давно і на теперішній час від 200 тис. до 2 млн. жінок у Франції є жертвами домашньої злочинності, 400 щорічно вмирають від побоїв, завданих чоловіком у сім'ї, тобто більше однієї жінки кожного дня [7].

Дослідження причин такої несприятливої ситуації у загалом благополучній Франції показує, що головними причинами високого стану домашньої злочинності є: відбиток патріархальних стереотипів домінування чоловіка у сім'ї, що особливо яскраво виявляється у традиційно мультикультурній та відкритій до імміграції Франції.

Отже, проведений нами моніторинг світового досвіду щодо сімейної безпеки на нашу думку може сприятливо вплинути на стан сімейної безпеки в Україні та вирішити низку проблем, що виникають сьогодні у сфері протидії та запобігання домашній злочинності. Зокрема, йдеться про створення дієвого правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні.

Таким чином, беручись за дослідження сімейної безпеки ми ознайомились із джерелами різних галузей знань, зібрали і обробили емпіричний матеріал,

що дало можливість підтвердити та висунути нами гіпотезу щодо предмета нашого дослідження «сімейна безпека як чинник протидії та запобігання домашній злочинності».

Підтверджуючи імовірнісний характер висунутої нами гіпотези, як ідеї, вона має пройти у своєму розвитку три стадії, а саме: накопичення фактичного матеріалу про сімейну безпеку; обґрунтування на цій основі припущення прийнятної теорії; перевірка отриманих результатів на практиці, сформування наукового визначення сімейної безпеки.

Висновок. На підставі вищевикладеного спробую змоделювати розв'язання цього питання, спираючись на кримінологічну парадигму.

1. Сімейна безпека – це такі умови сімейного буття, в яких всі члени родини захищені від зовнішніх і внутрішніх чинників домашньої злочинності.

2. Сімейна безпека має спиратися не лише на правові норми, а і моральні та релігійні норми, а також на звичаї та традиції української сім'ї.

3. Сімейна безпека – це стан захищеності сім'ї від кривдника правовими та іншими соціальними нормами суспільних відносин, які забезпечують охорону життя, здоров'я, дотримання прав, свобод і законних інтересів людини, її духовних та матеріальних цінностей, майнових та немайнових прав, умов життєдіяльності на засадах суспільної моралі, звичаях та традиціях української сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіна В.В. Деякі зауваження і пропозиції щодо криміналізації домашнього насильства. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу (27 вересня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної Української кримінології: теорія і практика. УЗ кн. К : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 320 с.
3. Богатирьова О.І. Домашня злочинність в Україні: протидія та запобігання. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України*: Всеукраїнська наук.-практ. конф. (Херсон 31 жовтня 2019 р.) / за заг ред.: О. О. Шкути. Херсон: ТОВ «ВКФ«СТАР»ЛТД», 2019. С. 123- 127
4. Seith C. Kinder und häusliche Gewalt. Herausforderungen an Behörden und Fachstellen. *Soziale Sicherheit CHSS*. 2009. № 5. P. 249–254.
5. Domestic Abuse Guidelines for Prosecutors: Legal Guidance, Domestic abuse. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse-guidelines-prosecutors> (дата звернення: 10.11.2020).
6. Насилля у сім'ї. URL: <https://www.justice.gov.il/Ru/Units/LegalAid/LegalAssistanceDomains/Pages/FamilyViolence.aspx> (дата звернення: 10.11.2020).
7. At least 2.000.000 women are victims of domestic violence in France. URL: http://www.sosfemmes.com/english_domestic_violence/violence_statistics.htm (дата звернення: 10.11.2020).